

»rat i mir« lava tolstoja i »travnička hronika« ive andrića

dva pristupa napoleonovoj eposi

dragan nedeljković

Posle Francuske revolucije i Napoleonovog doba cela Evropa je promenila ritam života i način mišljenja. Sve je bilo ispreturnano: rušio se feudalni svet. Počelo je, ne bez muka i ne bez krvi, moderno doba, vreme sve zaoštrenije nacionalne, klasne i političke borbe. I na zaostalom i porobljenom Balkanu odnosi su iz temelja poremećeni; i još feudalna Rusija bila je duboko potresena. Značajnije od neposrednih promena bile su daleke i neizbežne posledice.

I Lav Tolstoj i Ivo Andrić pristupaju toj Napoleonovoj eposi sa istorijske distance i sa naročitim motivima: Tolstoj da Rusiji svoga doba, poraženoj u Krimskom ratu, pokaže pobedničku Rusiju iz 1812, jedinstvenu i zdravu, sa plemstvom koje je zaista bilo plemenito u izvornom smislu – *aristoi*, cvet naroda i društva; Andrić da svom nesrećnom narodu, koji je posle ujedinjenja 1918. doživeo bratobušački rat i genocid od 1941. do 1945, otkrije istorijske izvore zla i tragičnu savremenost protumači mračnom prošlošću.

I jedan i drugi pisac žive u doba romana u svojim literaturama, koje je u jugoslovenskoj književnosti znatno kasnilo, ali ni jednog ni drugog nisu mogla popuno zadovoljiti nasleđena iskustva i zatećeni oblici. Tolstoj gotovo zabranjuje da se njegov *Rat i mir* nazove romanom – »to nije roman, još manje poema, a najmanje istorijska hronika« – a sam ne predlaže neki drugi naziv, očigledno svestan da je stvorio nešto što bi stari nazvali *suma vitae* o čitavoj sudbini ljudskoj.) Nadmećući se sa istoriom i koristeći se njome, ruski pisac u prvi plan ističe fikciju. Andrić, naprotiv: nazivom *hronika*, podvlači istoričnost i nefiktivnost. Mada zna da je doba za »istoričeska sobitija« u stilu Sime Milutinovića i Njegoša prohujalo, on je – poput mnogih svojih sunarodnika – opsednut istorijom i povesnim zbijanjima.) U njemu naporedo žive pisac i istoričar, koji zajednički jezik nalaze u *hronici*, toj romansiranoj istoriji, prelaznom obliku između istoriografije i romana: »On piše roman kao da piše istoriju tako da je njegova naracija često na granici istorijskog teksta.«)

Andrić je morao misliti na Lava Tolstoja i njegov *Rat i mir* kad je stvarao svoje delo o Napoleonovom vremenu. Nadmetati se nije mogao: razlike su se same nametale. Svet *Rata i mira* bio je u jegrzu, u vatri istorijskih događanja, zamišljajući da tvori istoriju ili bar da na nju presudno utiče. Junaci *Travničke hronike* samo osluškuju eho velikih sudara, koji je dopirao čak i u zabačenu travničku kotlinu, narušavajući njenu mrtvu tišinu i izazivajući neka talasanja. Prava istorija je daleko: u Evropi, u Rusiji, u Carigradu, u pobunjenoj Srbiji. Andrićev svet je – kako kaže Jovan Deretić – »u biti aistoričan, on odbacuje svaku promenu koju donosi istorija. U toj velikoj, tragičnoj zabludi andrićevskog sveta da se može umaci istoriji nalazi se jedan od najsnažnijih izvora emocionalnog zračenja romana, osnov njegovog osebujnog patosa.«) Starac Hamdi-beg Teskeredžić, iz Prologa i Epiloga *Travničke hronike*, samo je na izgled proročanski mudar i dalekovid: kratka je njegova pamet, skučen je njegov duh da shvati šta se zbiva i sprema. – Tolstojevi junaci, nasuprot, bacaju se voljno u istorijski tok, proveravaju se i kale u njemu. Autor ih, istina, ismeva (Napoleona npr) ili otrežnjuje (kneza Andreja Bolkonskog) ili produholjuje (Pjera Bezuhova), a ističe kao mudraca onoga koji i ne pomišlja da upravlja istorijom, nego samo pokušava da je razume i da se sam prema njoj upravlja, to jest Kutuzova.

I jedan i drugi roman su »opelo svemoći velike ličnosti«, a afirmisanje »prave« istorije, istorije čoveka, »stvarne i nepriznate«, one odozdo. I za Tolstoja i za Andrića autentični život nije onaj javni, oficijelni svetski, političko-istorijski, nego je suština u skrivenom i elementarnom životu, smisao u negovanju svog vrta, sreća u uskladijanju svog ritma s ritmom prirode, u radanju i podizanju novih naraštaja, u negovanju porodične harmonije, u dobrim delima. Zato su oba romana, s jedne strane, istorijska, koliko roman uopšte može

da bude u skladu sa istoriografijom, a s druge – antiistorijska, jer da to nisu, zar bi bili romani? Sagradeni su, dakle, na paradoksu: u znak otpora zvaničnoj povesti, a kao odbrana čovekove sudbine i afirmacija te »stvarne i nepriznate istorije«. Razume se: ova dela imaju više slojeva i planova, pa pored sukoba dvaju svetova, oprečnih ideja i kultura, koji je očigledan i dramatičan, u dubinama sadrže »osnovnu, filozofski razvijenu ideju o nepodudarnosti prolaznog i večnog«, što je lepo zapazio Predrag Palavestra pišući o našem romansijeru.) I Andrića, kao i Tolstoja, stalno pohodi misao o »tragičnom protivrečju između privremene i efemerne egzistencije čoveka i beskonačnog života sveta«,) samo što naš pisac mnogo diskretnije sopštava svoj jad, u stvari naš jad, bedu svih smrtnih, nego što to čini Tolstoj, osobito u drugoj fazi svog života.

Studije Viktora Šklovskog i Midhata Šamića pokazale su da pisac *Rata i mira* i autor *Travničke hronike* imaju sličan odnos prema istorijskoj gradi i dokumentima: obojica »deformišu« odnosno »transponuju« tu gradu potčinjući je zakonima romana, s tim što je Tolstoj slobodniji, komotniji i subjektivniji u »očuđavanju« ili »oneobičavanju« istorijskih podataka. Drugim rečima: više je romansijer-umetnik. On je tvorac koji želi pobedu nad zvaničnom istorijom, zamenu za nju. I on jeste stvorio novi *mit* o 1812, kome se više veruje nego činjeničkoj povesti istoriografa. To je jedna od najblistavijih pobeda »divne laži« nad istorijskom stvarnošću, umetničke istine nad životnom istinom, *Rat i mir* je triumf imaginacije. *Travnička hronika* to nije ni htela biti: ona je pre svega porazna istina o odnosima na Balkanu, istorija prevedena na jezik romana, pa se s razlogom govori i o njenoj »dokumentarnoj, naučnoj vrednosti«, dok se povodom *Rata i mira* prevashodno zbori o umetničkom čudu romana. To, dakako, ne znači da Andrićeva delo nema visokih umetničkih svojstava, niti da Tolstojevo delo nije nadmoćna silika epope. Ta slika je samo u znatno većoj meri transponovana, prividno objektivna, dakle subjektivna, dok je Andrićeva mera nepričarostnosti veća.

Razlika između *Rata i mira* i *Travničke hronike* je kao razlika između egipatske piramide i bosansko-hercegovačkog stećka, između ogromne freske i orientalne minijature, između velike tapiserije i tanane čipke.

Svak na svoj način, Tolstoj i Andrić prikazuju sukob Istoka i Zapada, i danas aktuelan, na nesreću sve aktuelniji. Ipak su u pitanju dva različita vida toga sukoba. U *Ratu i miru* je predstavljen divovski sudar krajnosti u okvirima iste civilizacije, koja, mada ima zajedničke grčko-rimske i jevrejsko-hrišćanske temelje, ima i različita, često neprijateljska lica. Sukob je krvav, tragičan, jer je, u štini, besmislen i jer u njemu, na obe strane, propadaju vrednosti; ali je, ako se zanemari duboki ljudski plan, i neizbežan, jer je nužna posledica društveno-istorijskog kretanja, klasnih i političkih trivenja. Ishod mu je apsurdan haotičan jer će – bar na tren, bar prividno, bar spolja – pobediti sile starog feudalnog, antirevolucionarnog sveta, koje će, na koncu, ipak biti poražene, ako ne odmah, od Napoleona, onda tokom vremena, od same istorije, po zakonima trajanja i nestajanja. *Rat i mir* je uzbudljiv i velik zato što je prepun protivrečja, paradoksa i nepredvidljivih kaprica sudbine. To je, zacele, *suma evropskog života u devetnaestom stoljeću*.

Travnička hronika je balkansko, a samim tim i evro-azijsko delo: sukob u njoj između dva sveta nije porodična svada u okvirima iste ili srodne hrišćanske civilizacije, iznutra mučno zavadenje, kao što često biva u porodicama. To je iskonski, trajni rat između oprečnih i nepomirljivih civilizacija, koji se, na našu nesreću, odigrao i odigrava na balkanskom prostoru, a žarište mu je baš u Jugoslaviji, posebno u Bosni, gde su se sukobile i preplele četiri vere: pravoslavna i katolička, koje su tu od davnina, islamska i jevrejska, koje su posledica osvajanja odnosno nanos izbeglištva. Tamo gde ima sukoba među civilizacijama trebalo bi da ima i prožimanja i uzajamnog oplodivanja. Andrić je, međutim, pokazao, a i mi to iz iskustva znamo, da su ta prožimanja češće bivala rđava, to jest da su u njima preovladivali nakazni odnosi i presadivali se ružni i rušilački običaji. Tu baš važi ona njegoševa tragična konstatacija: »Svijet je ovaj tiran tiraninu, a kamoli duši blagorodnoj...« Tražeći u tom haosu vrednosti, u izopačenosti autentično, Andrić ih nalazi među pripadnicima svih vera; on ne osporava nego, naprotiv, ističe izvesna dostignuća i vrline islamske civilizacije; ali je njegova ocena turskog prisustva na Balkanu nedvosmisleno i porazno negativna. Turska je zlo. Zaustavila je svaki napredak, odvojila je Balkan od Europe. Andrić je, u osnovi, zapadnjak, ali nikad isključiv, uvek za sintezu svih vrednosti. Tolstoj je, kao što je znano, antizapadnjak, što je dosta paradoksalno: jer imao je kulturu, pa i način života – Europejca. Andrić je doživeo Istok i Aziju u najgoroj varijanti – bosansko-turskoj, o kojoj se i Osmanlije izražavaju najturobnijim i najpogrđnjim rečima; ali su i oni, Turci koji vladaju, pa i sami veziri – neslobodni, nesigurni, nesrećni, uniženi od sistema kome služe i čiji su nosioci. Šta onda preostaje za raju? Turci vrše genocid ne samo nad Srbima nego nad čoveštvom uopšte. Zar sam vezir ne kaže: »Dobrota je u ovom svetu golo siroče!«, a on tim svetom vlada. Na drugom mestu rečeno je: »Turci ne diraju budale«; a koga »diraju«, šta uništavaju? Sve što slobodno diše i brani dosto-

janstvo. Tu se sad pojavljuje strašna ironija politike i istorije, na drugčiji način i u drugim okolnostima često prisutna i u *Ratu i miru*, u kome će se najpožrtvovanije boriti protiv Napoleona oni koji su se, najpre, zanosili njegovim podvizima: knez Andrej i Pjer Bezuhov. To je paradoksalno, ali ono sa čime smo u *Travničkoj hronici* suočeni upravo je absurdno. I francuskom i austrijskom konzulu savršeno je jasno šta je i kakva je Turska. Austrija se predstavlja kao hrišćanska zastupnica, a Francuska je kolevka humanizma i nosilac novih ideja »slobode, jednakosti, bratstva«. Pa ipak se njihove politike nadmeću u osiguravanju turskog prijateljstva, dok malo dalje, preko Drine, plamti srpska revolucija, odjek evropskih revolucija, pre svega francuske. U prisustvu hrišćanske sile i predstavnice »slobode, jednakosti, bratstva« Turska svirepo guši pobunu hrišćanske raje koja ne može više da podnosi ropstvo. *Travnička hronika* je i groblje reformatora, počev od samog sultana Selima III; sve nade bivaju pokopane, svi heroji – Napoleon, Karadorde – uniženi. Trijumf zla i zastoja, koji se opire svakom napretku, totalan je. U *Ratu i miru*, naprotiv, sve se obnavlja: na mestu umrlih ili poginulih junaka radaju se i rastu nova pokolenja. Nazire se i novi put Rusije: ka dekabrističkoj revoluciji, ka oslobođenju dotele sputanih stvaralačkih snaga, započinje »veliki vek« ruske književnosti. Uprkos ratnoj tragediji, koja odnosi mnoge živote, tonalitet *Rata i mira* je optimistički, durski. To je himna životu kao *Deveta simfonija Beethovenova*, kao Homerov epos, ili kako je rekao Henri Tivoyat: »Ta panteistička umetnost, koja spaja čisto i nečisto, veliko i malo, lepo i ružno, živo i mrtvo, paradoksalno daje celini dela veličanstvo jedne druge Knjige postanja.«

Travnička hronika, baveći se istom epohom, jeste jugoslovenski *Rat i mir*: ali zbog turobne, užasne, beznadežne atmosfere koja u njoj vlada i sve pritiska, to su i jugoslovenske ili balkanske »Mrtve duše«. Za razliku od Tolstojevog romana, u Andrićevu hronici je trijumf nečoveštva potpun. Ili tačnije: bio bi totalan, da nije stranaca...

Ovde se sad ukazuje sva tragičnost epoha o kojoj Andrić piše i sav pesimizam stvaračevo. Lav Tolstoj je svoje glasnike mogao pronaći među sunarodnicima: u *Ratu i miru* njegove poruke prenose knez Andrej Bolkonski i Pjer Bezuhov, Kutuzov i Platon Karatajev, na primer. Pisac *Travničke hronike* nema, naravno, glasnike među Turcima, koji su ili »mrtve duše«, ili demonska oličenja nasilja, ili »suvinski ljudi«, ako su plemeniti, prinudeni na povlačenje u sebe; još manje su piševe poruke mogli prenositi bosanski Turci, jer su u *Travničkoj hronici*, po opštem uverenju, gori od Osmanlija; glasnike nije mogao naći ni u raji, jer raja je nema, živa sahranjena, ubijena duha, pridavljene duše, naročito kad su u pitanju parije, raja nad rajom, to jest Srbi, nad kojima se genocid stalno vrši; ni među franjevcima, koji su takode raja, stalno prinudeni na oprez; ni među Jevrejima, koji najmanje predrasuda imaju, te povremeno iskazuju poruke bliske piscu, ali ih ogromno i gorko iskustvo uči da balansiraju, da čute, da se poviňuju i u sebi guše spontanost i slobodu. Tek čovek nejasna porekla, lekar Kolonja, »slobodan i kritički duh, lišen svih predrasuda«, izrekao je, možda i u piševe ime, neka suštinska razmišljanja o sudbinib levantinskog čoveka, koji je »poussiere humaine«, ljudska prašina, što mučno promiče između Istoka i Zapada, ne pripadajući ni jednom a bijena od oba. »To je »treći svet u koji se sleglo sve prokletstvo usled podeljenosti zemlje na dva sveta«. Taj mutni Kolonja ipak postavlja jedno savršeno jasno i umereno pitanje, koje i mi možemo postaviti, i u vezi sa Andrićevim delom, još nedovoljno poznatim u svetu: »Zašto da moja misao, dobra i prava, vredi manje od iste takve misli koja se rada u Rimu ili Parizu?«

Međutim, pravi Andrićev glasnik u *Travničkoj hronici* je mlađi Francuz Chaumette Des Fossés, čovek novog doba, koji neuporedivo slobodnije misli i šire gleda od konzula Davila; no dodajmo odmah: izvestan Andrićev ideal diskretno je oličen u gospodini Davil, dok je piševo razmišljanje o drami savremenosti, u kojoj je živeo i živimo, dato u karakteru franuskog konzula Davila, koji je čovek više epoha, prinuden na kompromise i prilagođavanja, na služenje političkim silama koje se smenjuju.

Des Fossés je, međutim, protivteža i Davilu, i franjevcima, i Turcima, jer pokušava da otkrije pravu istinu o Bosni, o istorijskim i suvremenim odnosima različitih vera i civilizacija na njenom tlu, istinu koja odudara i od mračne osmanlijske zatucanosti, i od Davilovih ograničenja i tipično zapadnjačke skušenosti, i od franjevačke samouverene jednostranosti, i od rajinskog potpunog beznađa. Des Fossés traži u tom haosu, umesto antagonizma četiri vere, zajednički imenitelj, zasnovan, pre svega, na toleranciji i uzajamnom razumevanju i poštovanju. Posle pomirena doći će i do prožimanja, i to plodnog, do sinteze vrednosti. Do toga mora doći, ako se želi živeti i preživeti.

Des Fossés je nosilac prosvetljenih, revolucionarnih i demokratskih ideja, onih kojima se zanosio i mlađi Andrić, pripadnik »Mlađe Bosne« i zagovornik jugoslovenskog jedinstva. Svak ima neku svoju formulu – i Turci, i katolici, i Srbi – a »mladom konzulu« je jasno da se te formule isključuju i poništavaju, te se zalaže za traženje »zajedničkoga imenitelja«. Ta njegova traženja i danas

zvuče aktuelno; njegova upozorenja još su na snazi. To su, u stvari, Andrićeve poruke. Ako se u *Travničkoj hronici* traže izvesni »profetski« tonovi, oni su u Des Fossés-ovim razmišljanjima.

Umesto da nastoje na posebnim formulama, umesto okupljanja u čoporima, »dobri ljudi«, koje »mladi konzul« nalazi u Bosni, treba da sagledaju stvari »šire i slobodnije«, da »shvate zahteve vremena i osete potrebu da čovek pride čoveku, kao takav, i da potraže dostojniji i zdraviji način života«. Zatim sledi upozorenje koje još nije zastarelo: »... Kad jednog dana civilizacija stigne do vas, vi nećete moći da je primite i ostaćete rasparčani, zburjeni, bezoblična masa, bez pravca i cilja, bez organske veze sa čovečanstvom i sa svojim sunarodnicima, pa i sa najbližim sugradanima.« Treba dakle potražiti »drugi zajednički imenitelj« umesto da se privati zatećeno stanje i nastavi igra po staroj muzici zavojevača koji su delili da bi porobljavali. Zar njihov stil ne nastavlja i ne neguje još i sad, izvesna birokratija?

To su ideje; a iznad njih, ispod njih, sa svih strana je život. I smrt, naravno. Svoj odnos prema svakodnevnom životu, svoj ideal – usuđujemo se da kažemo – Andrić je artikulisao kroz lik gospode Davil, koja ima nešto od one predstave, što nam je izdaleka nagovještena, o Jeleni Anžujskoj i njenom blagotvornom uticaju na srpske devojke i žene. Gospodu Davil, uz to, odlikuje veliko »strpljenje u borbi sa štetom, kvarom i neredom«; ona ima »zlatne ruke«, koje seju i stvaraju; ona uspeva da savlada bosansku nepoverljivost i postane uzor koji zrači; ona je duša ognjišta, idealna mati i hrabra supruga. Gospoda Davil je, u bosanskoj divljini, olikeće zapadnjačke hrišćanske civilizacije, odblesak francuske prosvetnosti i diskretno ogledalo Andrićevog pogleda na svakidašnji porodični život. I baš zato što je olicenje civilizovanog i stvaračkog Zapada, ona nije odbojna prema Istoku ni nakostrešena na Bosnu. Ona svagde, pa i u Bosni, neguje vrt, svoj i tud. Svaki vrt je njen i ona se ne stidi nikakva posla. Ta Andrićeva junakinja se u najvećoj meri približava i Tolstojevom idealu; po prirodnosti, po autentičnosti, po vezivanju za vitalno i suštinsko, po ljubavi za rad i za prirodu. Gospoda Davil nije atraktivna kao Nataša ni misaona kao kneginjica Marija Bolkonska, ali ima nešto od njihovih najboljih osobina: istinita je pred sobom i svetom, hrabra kad rada i kad sahranjuje, bezuslovno verna drugima jer je verna, pre svega, sebi, moralno stamena i duhovno jaka, te stoga ne drži do spoljašnjih efekata. Njoj je, kao izopačeni i samo spolja lep lik zapadnjačke kulture, suprotstavljen Gospoda fon Miterer, koja ne voli decu i samo kinji porodicu, »žena hladnog tela i usijane glave«, lažnih zanosa i neobudzane fantazije, andrićevska varijanta gospode Bovari. Njena briga i njeno uhišenje su carski svatovi, dok je gospoda Davil »oduvuk bila srećna što živi, i bez carskih svatova i istorijskih podataka, samo kad su deca zdrava i kad je u kući sve u redu«. Gospoda fon Miterer često bezrazložno plače ili histerično ciči, dok smo u gospođe Davil primetili suze tek kad je u Travniku napušta »sve, i kuću i baštu«, i kad je pomislila »da ni ona ni njeni neće videti zreo plod onoga graška u njenom vrtu... I udariše joj sunce na oči.« Tolstojevska junakinja, kao da je Ljevinova sestra...

Francuski konzul Davil, o čijoj prosečnosti govore i pisac i kritičari, nije slučajni Andrićev junak. To je čovek dve, pa i tri epohе, pri nuđen da se doviđa, da čak iskreno prihvata nova verovanja. Davil je, u stvari, piševe i čitačeve veza između istorije i savremenosti. U Davilovim vrlinama, ograničenjima, manama oličena je tipična sudbina prosečno obdarenog čoveka koji se bori sa istorijskom maticom. Andrić je posmatrao slične ljude dok je pisao delo, pa Davila doživljavamo i kao daleku aluziju na sudbinu našeg prosečno pametnog intelektualca u ratu i revoluciji, na vetrometini naše epohе, koja od njega traži da joj se prilagođava i pokorava. Međutim, Davil nije prozračan lik, jer njegov »mehanički posao pratila je, kao neka uporna melodija, neodređena ali stalna misao: da ipak negde mora da postoji i taj »pravi put« koji je on celog života uzalud tražio; da postoji i da će ga čovek kad-tad naći i otvoriti za sve ljude. On sam ne zna kako, kada, ni gde, ali naći će ga kad bilo njegova deca, deca njegove dece ili još dalje potomstvo.«

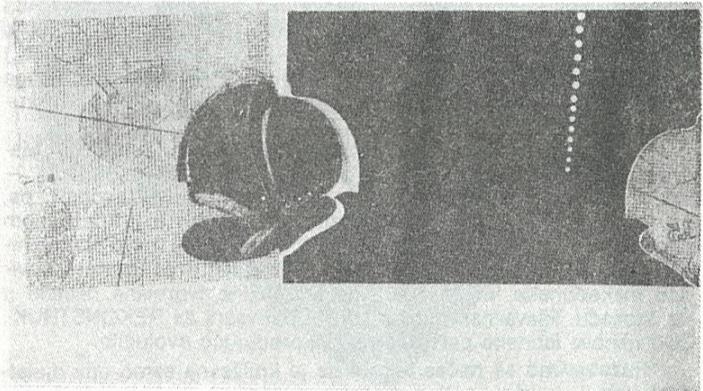
Ako Des Fossés, svojim radoznalim traženjem, povezuje različite sredine, užasno zatvorene i izolovane, podsećajući pri tom, izdaleka naravno, na lutnju Pjera Bezuhova, Davil je, u suštini, čestit, konstruktivan i prosečan kao Nikolaj Rostov, naročito onaj iz Epiloga, s manje duševnosti. U Davilovom rascepisu iskazani su i naši rascepni. Ona je spona među epohama: epohom hronike i našom.

Ne bez razloga rečeno je da je *Travnička hronika* »jedan od retkih romana u kome nema ljubavi, u kome se sve ljubavne veze pokazuju ili kao nesporazumi ili kao neostvarene mogućnosti.«) A *Rat i mir* je himna ljubavima usred istorijske drame. Andrić je prikazao »zatvorene svetove u travničkoj kotlini, gde su se sabili sviki i sve protivrečnosti koje su delile ne samo Bosnu nego i celu zaraćenu Evropu tog vremena.«) U Tolstojevom delu skoro da nema izolovanih ljudi i zatvorenih svetova. Do razumevanja, često i bez reči, samo očima – a o tome bi se mogla napisati lepa studija – dolaze i neprijatelji. Samo jedan ljudski pogled spasava Pjera Bezuhova, u osvojenoj Moskvi, od strelijanja, jer ga je Maršal Davu

osetio, shvatio; opet samo jedan pogled zaustavlja, u prvom vatrenom krštenju, Nikolaja Rostova da ne počini ubistvo, jer je u očima neprijatelja, Francuza, ugledao sav užas rata. Nema prostora za samilost prema patnjama ljudskim u travničkoj čaršiji. Dok Turci, posle pohoda na srpska sela, izručuju pred konzulima »trofeje« – odsečene noseve, uši, glave ljudi, žena, dece – Tolstojev Kutuzov je, setimo se, u trenutku francuske nesreće, pozivao svoje junake da se smilju nad protivnikom koji strada, da ga požale i poštede. Tolstojev svet je duševan.

Kažemo: Tolstojev svet. Isto tako možemo slobodno reći: svet Bore Stankovića. Postoji li i Andrićev svet? Da nije stvorio svoj svet, Andrić ne bi bio veliki pisac; ali taj svet teško komunicira međusobno, pa se javljaju poteškoće i u našoj komunikaciji s njim. Odveć je psihološki dalek, strašno surov i zato odbojan taj svet; pokadšto nalik na svet vođanih figura – toliko istorijski! Iako stran, svet *Rata i mira* nam je mnogo bliži: s njim se rado družimo u mislima i mašti. Ali postoji Andrićeva velika mudrost, sazdana od ogromnog iskustva, istorijskog i višecivilizacijskog. To je evroazijska mudrost. Postoji andrićevska univerzalnost. I postoje Andrićevi portreti iz *Travničke hronike*, koji su ponekad upečatljivi kao oni iz *Mrtvih duša*.

U Tolstoja sve teče, pa i ljudi su »kao reke«: zato je on »Heraklit medu romansijerima«.¹⁾ Uprkos nesrećama, svet *Rata i mira* je optimističan: radost nadglasava tugu, ljubav je jača od mržnje, život triumfuje nad smrću. »Na vrh svog dela, jednog od najvećih zdanja koje su ljudi ikad podigli, tvorac *Rata i mira* ističe da leprša onu činičnu pelenu – pelenu sa žutim mrljama – kao zastavu vodilju čovečanstva.«²⁾ Materinstvo je najvažnije; elementarni život koji pobeđuje smrt, oličen u pelenama Natašinih beba, bitniji je od svih ratnih zastava sa Austerlitzom i Borodinom. »Uprkos istorijskim, vojnim, filozofskim razmatranjima koja ga zakrčuju, *Rat i mir* je himna zemlji i čoveku kakve više nema u svetskoj književnosti.«³⁾

Andrićeva vizija izrazito je pesimistička: svet *Travničke hronike* je mračan, zagušljiv, svirep, baš stravičan. Jovan Deretić je dobro zapazio: »Sve se zbiva u zatvorenim krugovima kad čak ni ljubav ne može da prede granice koje dele ljudi. U suštini taj svet je neromaneskan, jer u njemu nema kretanja. Da bi došlo do kretanja, potrebna je intervencija sa strane, izvan prostora romana. Zato glavni pokretači akcije nisu unutra, u prostoru romaneskog zbivanja, nego napolju, u prostoru istorije.«⁴⁾ Treba li reći da je u *Ratu i miru* suprotno?

Ali i za *Travničku hroniku*, tu riznicu mudrosti, taj muzej sjajnih portreta, može se reći ono što je Alain kazao za *Rat i mir*: »Čitate i pročitavajte te većite strane i ne nadajte se da ćete drugde naći slične. Takav sud biva samo jednom...«⁵⁾

v 1) E. M. de Vogüé, *Le roman russe*, Paris, 1886, p. 293. – Cf. V. Vulf, *Eseji*, Beograd, 1956, p. 122.

2) Cf. Jovan Deretić, *Srpski roman 1800 – 1950*, izd. Nolit, Beograd, 1981 p. 351-352.

3) Ibid, p. 351.

4) Ibid, p. 357.

5) P. Palavestra, *Posleratna srpska književnost 1945 – 1970*, izd. Prosvera Beograd, 1972, p. 211.

6) D. Nedeljković, »Quelle est ma foi?« et l'idéal de la vie authentique selon Tolstoi: in: *Tolstoi philosophe et penseur religieux*, Cahiers Léon Tolstoi, éd. Institut d'Etudes Slaves, Paris, 1985, p. 13.

7) V. Šklovski, *Grada i stil u Tolstojevom romanu »Rat i mir»*, izd. Nolit, Beograd, 1982.

8) Dr M. Šamlić, *Istoriski izvori »Travničke hronike« Ivo Andrića i njihova umjetnička transpozicija*, izd. V. Masleša, Sarajevo, 1962.

9) Ibid, p. 203.

10) H. Troyat, *Tolstoi*, Paris, 1965, r. 386.

11) J. Deretić op. cit, p. 372.

12) Ibid, p. 369.

13) George Steiner, op. cit.

14) D. Merejkowski, *Tolstoi et Dostoiewski*, Paris, 1903, p. 203.

15) H. Troyat, op. cit., p. 383.

16) J. Deretić, op. cit., 374.

17) Alain, op. cit. p. 146.

o opravdanosti upotrebe pojma književnosti za tekstove nastale u XIX stoleću u makedoniji

teorijske premise)

zlatko s. kramarić

Zoran Kravar u studiji »Tekstovi i sistemi« smatra da je »opseg pojma književnosti – zajedništvo ili sveukupnost tekstova s atributom literarnosti – po mnogo čemu (...) nalik na muzejsku zbirku umjetnina«. U muzejima se posjetilac susreće uglavnom s dvjema klasama izložaka: jedni su od njih namijenjeni izlaganju, kadšto i u prostoru koji je prodan ili identičan s izložbenim prostorom, pa su i unutrašnjom i unutrašnjom formom proporcionali ideji muzejske prezentacije; drugi su, opet, fragmenti izgubljenih, zaboravljenih ili zanemarenih cijelina i konteksta (zanimljivo je da nam je povijesni život uvijek lakše dostupan u opredmećenim tragovima svojih manifestacija nego u svojoj običajnoj razvijenosti, odnosno u povijesti lakše traju rukotvorine nego običaji i potrebe koji su motivirali njihov nastanak, tako su i tekstovi trajniji od vlastitih konteksta; što će reći da stvari – a tim imenom možemo posvema slobodno obuhvatiti i tekstove – nadzivljuju praktične i duhovne interese koji su se u njima objektivirali; naime stvari/tekstovi se principijeljne odvajaju od svojih gradivnih supstrata nego biće i prirodnii predmeti – op. Z.K.), oni su objektivacije osobnih htijenja i motivacija i udešeni su da se s razumijevajućim pogledom promatrača susretu na drugom mjestu i u drugim okolnostima. Tu razliku, muzejski prostor prikriva i prešućuje, prosječan posjetilac najčešće osjeća, pa mu se čini prirodno da se prema svim izložcima odnosi sa stajališta jedne jedinstvene receptivne dispozicije stoga nije čudno da je W. Goethe uporedio historiju s galerijom – op. Z. K. (1980/1, 181-182). Ništa drugačija nije ni situacija proučavatelja »književnosti kojem su književnopovijesni pregledi, antologije i serije kritičkih izdanja jedini put do književnih tekstova (...). Kao što muzejski prostor uspijeva poravnati i ponuditi samo jednom promatračkom stavu upotrebljene predmete, nakit, fragmente arhitekture, rezvizite obrednih ceremonija, rezvizite igara i prave umjetnine, tako i književnopovijesni pregledi i izdanja tekstova uskladena s književnopovijesnim kriterijima nižu na jednu nit tekstualne tvorevine koja svoju esenciju i egzistenciju duguju različitim i međusobno ne uvijek povezanim govornim situacijama, običajima i tradicijama« (ib., 182). Pripisujući određenoj tekstualnoj tvorevini atribut literarnosti mi zapravo od čitatelja zahtijevamo »da recepciju organizira prema pravilima što ih je mogao nesvesno usvojiti i s elementima prosječne estetičke i filološke kulture« (ib., 182). No, ne znači li to da se neki put pojам književnosti može protegnuti i na one tekstove »koji s tom vrstom motivacije nisu imali svjesnih doticaja« (ib., 183). To bi značilo da se atribut literarnost može vezati i za one komponente tekstova koje su nastale u znaku motivacija starijih i parkitulkarnijih od estetičkih, odnosno da se može pojaviti samo kao prezentacijski okvir. Stoga Zoran Kravar s pravom zaključuje da je »proširenje pojma književnosti na tekstove ili aspekte tekstova nastale neovisno o književnim motivacijama ima, prema tome, efekt srođan efektu muzejske konverzacije (ili, kao što bi rekao Gadamer, estetičko razlikovanje oduzimljie djelu njegovo mjesto i njegov svijet – op. Z. K.): ono je, također, shvatljivo kao klasifikacija i kvalifikacija pomoću kategorija koje nisu uvijek primjerene naravnim klasificiranim tvorevinama. To poravnavanje raznorodnih govornih tvorevin u opseg samo jednog pojma (pojma književnosti – op. Z. K.) utječe, (...) kako na čitatelsku dispoziciju, a i na teoretsku misao o književnosti. Ono je podloga na kojoj se uvijek iznova formuliraju ideje o književnosti kao cijelini, kao o kontinuiranom skupu, nizu ili